

KATARZYNA JANUSZEK (IA UW)

**MATERIAŁY KRZEMIENNE NAWIĄZUJĄCE DO WYROBÓW Z PÓŹNEGO PALEOLITU
Z SUCHACZA, STAN. 1, WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIE
(Pl. 24-26)**

Stanowisko nr 1 w Suchacz, znane jako osada kultury rzucewskiej nad Zalewem Wiślanym, badane było najpierw w latach 1933-1935 przez Bruno Ehrlicha (EHRlich 1934; 1936), a następnie na początku lat 80. ubiegłego wieku przez Ryszarda F. Mazurowskiego (MAZUROWSKI 1980; 1983; 1984; 1987). Osada położona jest w środkowej części miejscowości Suchacz, na wysokim wyniesieniu morenowym, stromo opadającym w kierunku północnym, w odległości ok. 500 m na południowy wschód od obecnego brzegu Zalewu Wiślanego. Od strony północnej dochodzi ona do samej krawędzi urwiska, a od strony południowej kończy się na łagodnie opadającym zboczu (Fig. 1).

W trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 1981, 1983 i 1984, znaleziono kilkaset wyrobów krzemiennych, spośród których 29 stylistycznie nawiązuje do wytworów z późnego paleolitu. Zostały one jednak włączone do inwentarza późnoneolitycznej kultury rzucewskiej (MAZUROWSKI 1987: 159), z którą łączono wszystkie materiały odkrywane podczas badań. Większość z wyróżnionych form odkryto w warstwie kulturowej i w wypełniskach późnoneolitycznych obiektów zlokalizowanych w wykopach IV i V. Kilka pochodzi z warstwy ornej badanego obszaru.

Obecność wzmiankowanego materiału w różnorodnym kontekście nawarstwień wskazuje na mechaniczne przemieszanie z wyrobami krzemiennymi kultury rzucewskiej. W warstwie kulturowej, której miąższość łącznie z wypełniskami obiektów, dochodzi miejscami do 140 cm (MAZUROWSKI 1983: 2, 11), zabytki znajdowane były na różnej głębokości. Stratygrafia stanowiska sugeruje, że na ich układ w warstwie niebagatelny wpływ miał czynnik eoliczny, który obok antropogenicznego doprowadził także do powstania znacznej miąższości tego utworu i pokładu piasku nad warstwą kulturową.

Pomimo przemieszania wyróżnionych okazów z artefaktami kultury rzucewskiej, można zaobserwować ich koncentrację w najbardziej na północ wysuniętej części stanowiska (Fig. 2).

Wybrany zbiór zabytków krzemiennych zawiera formy rdzeniowe, odłupkowe i narzędzia (Tab. 1, Fig. 3). Pod względem technologicznym i narzędziowym jest on odmienny od dominujących na stanowisku wyrobów kultury rzucewskiej, związanych głównie z przetwórstwem krzemienia pomorskiego przy użyciu techniki łuszczeniowej.

Tabela 1. Struktura materiałów krzemiennych nawiązujących do wyrobów z późnego paleolitu z Suchacza, stan. 1.

L.p.	Rodzaj wytworu	Surowiec		Lokalizacja				Fig. 3 nr
		krzemień narzutowy	czert	wykop	warstwa orna	warstwa kulturowa	obiekt	
Formy rdzeniowe								
1.	rdzeń dwupiętowy wiórowy	+		V			dom IV	11
2.	rdzeń dwupiętowy wiórowy	+		V			dom III	17
Formy odłupkowe								
3.	wiór	+	(p)	V	+			
4.	wiór		+	V		+		
5.	wiór	+	(p)	IV	+			
6.	wiór	+	(p)	V		+		
7.	wiór (fr.)	+	(p)	IV			6	
8.	zapraviak	+	(p)	IV	+			
9.	zapraviak	+	(p)	IV			6	
10.	zapraviak	+	(p)	IV			33	
11.	zatepiec (fr.)	+	(p)	V			90	
12.	odnawiak (fr.)	+	(p)	IV	+			

L.p.	Rodzaj wytworu	Surowiec		Lokalizacja				Fig. 3 nr
		krzemień narzutowy	czert	wykop	warstwa orna	warstwa kulturowa	obiekt	
Narzędzia								
13.	drapacz	+		V		+		3
14.	drapacz	+		V			dom II	16
15.	rylec węglowy	+		V		+		19
16.	przekłuwacz	+	(p)	V			97	15
17.	drapacz kombinowany z przekłuwaczem	+	(p)	V		+		4
18.	liściak dwukątowy	+		V		+		7
19.	liściak dwukątowy	+		V		+		9
20.	liściak dwukątowy	+		V		+		10
21.	liściak dwukątowy	+		V		+		12
22.	liściak dwukątowy	+		V		+		13
23.	liściak dwukątowy	+		V		+		18
24.	liściak dwukątowy	+	(p)	V		+		8
25.	liściak dwukątowy (trzonek)	+	(p)	V			dom V	1
26.	liściak dwukątowy (trzonek)	+	(p)	V		+		2
27.	liściak z wyodrębnionym trzonkiem	+	(p)	V	+			6
28.	liściak z wyodrębnionym trzonkiem	+		IV			13	5
29.	liściak przerobiony na rylec (?)	+		V			dom IV	14

(fr.) – fragment (p) – wyrób pokryty patyną

Pierwsze z wyróżnionych form to rdzenie dwupiętowo-wiórowe, wspólnoodłupniowe (Fig. 3:11,17). Zachowane są w różnym stadium redukcji. Poszczególne etapy eksploatacji podobnych rdzeni reprezentują formy odłupkowe, takie jak zaprawiaki, zatępiec i odnawiać, wióry z niezaznaczoną (3 szt.) i zaznaczoną (2 szt.) dwupiętowością. Rozmiary tych ostatnich wynoszą: 2,7 x 1,2 cm i 3,9 x 1,6 cm.

Najliczniejszą grupę wytworów w opisywanym zbiorze tworzą narzędzia. Są to krótkie drapacze (Fig. 3:3,16), różniące się proporcjami i koncepcją wykonania rylce (Fig. 3:14,19), przekłuwacz (Fig. 3:15), drapacz kombinowany z przekłuwaczem (Fig. 3:4) oraz rozmaite formy liściaków.

Wśród tych ostatnich przeważają okazy dwukątowe o zróżnicowanych proporcjach, z nasadą retuszowaną na stronie spodniej (Fig. 3:1,2,7-10,12,13,18). Pozostałe należą do form z dobrze wyodrębnionym trzpieniem (Fig. 3:5,6). Warto zaznaczyć, że prawie wszystkie z wymienionych typów są w różnych partiach uszkodzone, a niektóre zachowały się jedynie w formie zaretuszowanego na stronę spodnią trzonka. Jeden z liściaków charakteryzuje się ponadto odbiciem rylcowym na wierzchołku, które spowodowało jego zatępienie¹ (Fig. 3:12).

Niemal wszystkie prezentowane materiały zostały wykonane z surowca narzutowego bałtyckiego różnych pięter górnej kredy, a tylko jeden jest efektem obróbki czertu.

¹ Pozostaje otwartym pytanie, czy tego rodzaju odbicie było efektem formowania wierzchołka liściaka lub jego przeróbki, czy też powstało wskutek uderzenia w ofiarę lub np. w drzewo? Podobne uszkodzenia oraz ślady złamań zaobserwowane na liściakach typu Bromme i na zbrojnikach mikrolitycznych z terenu Danii opisał

A. Fischer (1989). Na podstawie badań eksperymentalnych i tra-seologicznych wyróżnił on diagnostyczne makro- i mikroślady użytkowania tych form. Dlatego też wnioskowanie o przyczynie uszkodzeń liściaków z Suchacza należy oprzeć na podobnych analizach.

Ponadto, niewiele ponad połowę opisywanych artefaktów pokrywa całkowicie lub częściowo biała patyna, co odróżnia je od niektórych wyrobów kultury rzucewskiej, pokrytych wyblyszczoną powłoką².

Zestaw narzędzi i technologia oparta na eksploatacji wiórowego, współnoodłupniowego rdzenia dwupiętowego, wskazują na powiązania z kręgiem kultur z liściakami. Biorąc pod uwagę cały materiał, a szczególnie obecność liściaków dwukątowych z płaskim retuszem strony spodniej, najbliższe analogie można odnaleźć w inwentarzach kultury świderskiej. Niektóre elementy z opisanej grupy zabytków, jak np. liściaki z wyodrębnionym trzonkiem, przekłuwacz i drapacz kombinowany z przekłuwaczem, można także łączyć z wyrobami kultury ahrensburgskiej. Te podobieństwa i nawiązania przedstawionych wytworów do obu taksonów kręgu kultur z liściakami wynikają z podkreślanej już od dawna zbieżności wspomnianych kultur w zakresie technologii i wyposażenia narzędziowego (np. SCHILD 1975: 271; KOBUSIEWICZ 1999: 35). Trzeba przy tym zaznaczyć, że ze względu na zróżnicowaną morfologicznie grupę liściaków, opisanego zbioru nie można bezpośrednio wiązać ani z klasycznymi inwentarzami kultury świderskiej, ani też ahrensburgskiej. Według L.V. Koltsova, różnorodność tego typu narzędzi jest natomiast charakterystyczna dla końcowego etapu pierwszego z wymienionych ugrupowań (KOLTISOV 1977: 89).

Rozpatrując wydzielone materiały pod względem surowcowym warto nadmienić, że zostały one wykonane z drobnych bryłek lokalnego krzemienia narzutowego, co wpłynęło na niewielkie wymiary każdego z wyrobów. Wykorzystanie lokalnych zasobów surowca narzutowego zbliża więc prezentowaną grupę zarówno do inwentarzy świdersko-ahrensburgskich z Polski północno-zachodniej (KOBUSIEWICZ 1999: 35-89), jak i do zespołów z północno-wschodniej części naszego kraju, opartych na przetwórstwie drobnych bryłek krzemienia narzutowego i zaliczonych do wczesnoholoceńskich ugrupowań epipaleolitycznych (SZYMCZAK 1995: 80-90; 1999: 100). Jednak inwentarze tych ostatnich, oprócz drobnych rozmiarów wyrobów i znacznego zróżnicowania morfologicznego

w grupie liściaków, zawierają zwykle pewien udział elementów mezolitycznych. Opisany zbiór z Suchacza, wykazuje co prawda ogólne analogie do późnych inwentarzy wymienionych ugrupowań epipaleolitycznych, lecz nie zawiera cech typowych dla wytwórczości mezolitycznej.

Na podstawie przesłanek technologicznych, typologicznych i surowcowych, opisywane artefakty należy zatem wstępnie uznać za lokalne wyroby zapewne późnych zespołów kręgu kultur z liściakami i powiązać je z zaznaczonym przez L.V. Koltsova rejonem występowania późnej kultury świderskiej, obejmującym w okresie borealnym również Pomorze Wschodnie (KOLTISOV 1977: fig. 53). Penetracja tego obszaru przez ugrupowania świderskie potwierdzona jest przez odkrycia charakterystycznych form liściaków (BAGNIEWSKI 1999: fig. 13/2). Ponadto, powiązanie z wymienionym obszarem (którego wschodnia granica przebiega w rejonie Suchacza), tłumaczy też nieznaczną odrębność opisywanego zbioru od materiałów z położonego o ok. 10 km na północny wschód Tolkmicka, stan. 2, zaliczonych do wczesnoholoceńskich ugrupowań epipaleolitycznych. Materiały epipaleolityczne z tego stanowiska, również przemieszane z wyrobami kultury rzucewskiej i związane z okresem borealnym (SZYMCZAK 1995: 82, 84), różnią się od przedstawionego inwentarza z Suchacza przede wszystkim obecnością elementów mezolitycznych. Co więcej, odnotowano wśród nich import krzemienia czekoladowego (SULGOSTOWSKA 2008: tab. 1), co różni je także pod względem surowcowym obydwu stanowiska.

Opisane materiały krzemienne są świadectwem pierwszego etapu zasiedlenia stanowiska nr 1 w Suchacz, który przypadał prawdopodobnie na okres borealny, czyli na czas przed powstaniem Zalewu Wiślanego³. Wydzielony zbiór zabytków krzemienianych można łączyć z pozostałościami po rozpadającym się kręgu kultur z liściakami. Najbardziej czytelna w opisanym materiale jest tradycja krzemieniarska kultury świderskiej, wyrażona przez zastosowanie techniki obróbki opartej na eksploatacji wiórowego, współnoodłupniowego rdzenia dwupiętowego, oraz przez obecność charakterystycznych liściaków dwukątowych

² Jak wykazały badania z zastosowaniem metod wypracowanych na gruncie sedimentologii, zarówno patyna, jak i wyblyszczona powłoka pokrywająca zabytki krzemienne, wskazują na typ środowiska, w jakim dany przedmiot zalegał (KAMIŃSKA, SZYMCZAK 1994; CZEBRESZUK, KOZŁOWSKA-SKOCZKA 2008: 15; KAMIŃSKA-SZYMCZAK 2008). Dane te bywają pomocne w ustaleniu okresu klimatycznego, a tym samym chronologii względnej zabytków krzemienianych z inwentarzy przemierzanych. Jednak w przypadku materiałów z Suchacza, widoczne

na ich powierzchni zmiany postdepozycyjne odnoszą się jedynie do części okazów i nie mogą mieć w pełni znaczenia chronologicznego.

³ Zalew Wiślany w swym obecnym kształcie powstał ok. 7 tys. lat temu. W jego południowo-zachodniej części istniały jednak wyniesienia, na których jeszcze we wczesnym okresie subborealnym rozwijały się torfowiska (ZACHOWICZ, MIOTK-SZPIGANO-WICZ 2008: 242).

z retuszem strony spodniej. Zabytki te – znacznie zróżnicowane pod względem morfologii – mogą wyznaczać późny etap rozwoju wspomnianej jednostki, przypadający już na holocen. Należy też dodać, że różnorodność form w grupie

liściaków może być skutkiem dostosowania uzbrojenia strzał do odmiennego i zróżnicowanego celu polowań na początku holocenu.

Bibliografia

BAGNIEWSKI Z.

- 1999 *Tanged-points and the problem of palaeolithic settlement in Pomerania* [in:] Tanged points cultures in Europe, S.K. Kozłowski, J. Gurba, L.L. Zaliznyak eds [*Lubelskie Materiały Archeologiczne*, vol. XIII], Lublin, p. 131-145.

CZEBRESZUK J., KOZŁOWSKA-SKOCZKA D.

- 2008 *Sztylety krzemienne na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin.

EHRlich B.

- 1934 *Ein jungsteinzeitliches Dorf der Schnurkeramiker in Succase, Kr. Elbing*, Altschlesien 5, p. 60-69.
1936 *Eine Siedlung der jungsteinzeitlichen Schnurkeramiker im Kreise Elbing*, Elbinger Jahrbuch 12/13, p. 43-98.

FISCHER A.

- 1989 *Hunting with Flint-Tipped Arrows: Results and Experiences from Practical Experiments* [in:] The Mesolithic in Europe. Papers presented at the Third International Symposium, C. Bonsall ed., Edinburgh, p. 29-39.

KAMIŃSKA J., SZYMCZAK K.

- 1994 *Patyna powierzchni zabytków krzemiennych jako wyznacznik chronologiczny*, Światowit 39, p. 215-223.

KAMIŃSKA-SZYMCZAK J.,

- 2008 *Wyniki badań wybylszczenia zabytków krzemiennych ze stanowiska Kraków Kokocice* [in:] Młodsza epoka kamienia – wybrane znaleziska, J. Chochorowski ed. [*Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*], Kraków, p. 225-258.

KOBUSIEWICZ M.

- 1999 *Ludy łowiecko-zbierackie północno-zachodniej Polski*, Poznań.

KOLTSOV L.V.

- 1977 *Finalnyj paleolit i mezolit Južnoj i Vostočnoj Pribaltiki*, Moskva.

MAZUROWSKI R.F.

- 1980 *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych w Suchaczu, gm. Tolkmicko, woj. elbląskie w 1980 r.* (maszynopis w Zakładzie Archeologii Pradziejowej Instytutu Archeologii UW), Warszawa.
1983 *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych na stanowisku I w miejscowości Suchacz, gm. Tolkmicko, woj. elbląskie przeprowadzonych w roku 1983 r.* (maszynopis w Zakładzie Archeologii Pradziejowej Instytutu Archeologii UW), Warszawa.
1984 *Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w okresie od 3 do 28 września 1984 roku na stanowisku I w Suchaczu, woj. elbląskie, 1984* (maszynopis w Zakładzie Archeologii Pradziejowej Instytutu Archeologii UW), Warszawa.
1987 *Nowe badania nad osadnictwem ludności kultury rzucewskiej w Suchaczu, woj. elbląskie, w latach 1980-1983* [in:] *Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach 1980-83*, A. Pawłowski ed., Malbork, p. 141-163.

SCHILD R.

- 1975 *Późny paleolit* [in:] *Prahistoria ziem polskich*, vol. I. Paleolit i mezolit, W. Chmielewski, W. Hensel eds, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, p. 159-338.

SULGOSTOWSKA Z.

- 2008 *Szczególna pozycja krzemienia czekoladowego wśród społeczności między Odrą, Dźwiną i Dniestrem u schyłku paleolitu i w późnym mezolicie* [in:] *Krzemień czekoladowy w pradziejach, Studia nad gospodarką surowcami krzemiennymi w pradziejach*, vol. 7, W. Borkowski, J. Libera, B. Sałacińska, S. Sałaciński eds, Warszawa–Lublin, p. 151-170.

SZYM CZAK K.

- 1995 *Epoka kamienia Polski Północno-Wschodniej na tle środkowoeuropejskim*, Warszawa.
1999 *Late Palaeolithic cultural units with tanged points in North eastern Poland* [in:] *Tanged points cultures in Europe*, S.K. Kozłowski, J. Gurba, L.L. Zaliznyak eds [*Lubelskie Materiały Archeologiczne*, vol. XIII], Lublin, p. 93-101.

ZACHOWICZ J., MIOTK-SZPIGANOWICZ G.

- 2008 *Historia Zalewu Wiślanego w świetle nowych badań palinologicznych* [in:] *Polska Północno-Wschodnia w holocenie. Człowiek i jego środowisko*, A. Wacnik, E. Madeyska eds [*Botanical Guidebooks*, vol. 30] Kraków, p. 229-244.

KATARZYNA JANUSZEK (IA UW)

LATE PALAEOLITHIC FLINTS FROM SUCHACZ, SITE 1 IN NE POLAND

SUMMARY

A set of lithic artefacts (29 pieces) worked in local erratic flint, reminiscent stylistically of Late Palaeolithic forms (bipolar blade cores, blades, flakes and tools – end scrapers, burins, a perforator, an end scraper-perforator, assorted leaf points) had surfaced during an excavation made in the early 1980s of a settlement of Rzucewo Culture at Suchacz, a village on the coast of the Vistula Lagoon near Elbląg, NE Poland. Like the rest of the material the flints subsequently were attributed to the

Rzucewo Culture of the Late Neolithic.

It now appears that due to mechanical causes the flints had become mixed up with the lithics of Rzucewo Culture, most of which are associated with the working of Pomeranian flint using the splintering technique.

Basing on the results obtained from analysis of technology, typology and the material resource, the set has now been given a new attribution to the later stages of Sviderian Culture of the Boreal Period.

PLANSZA 24

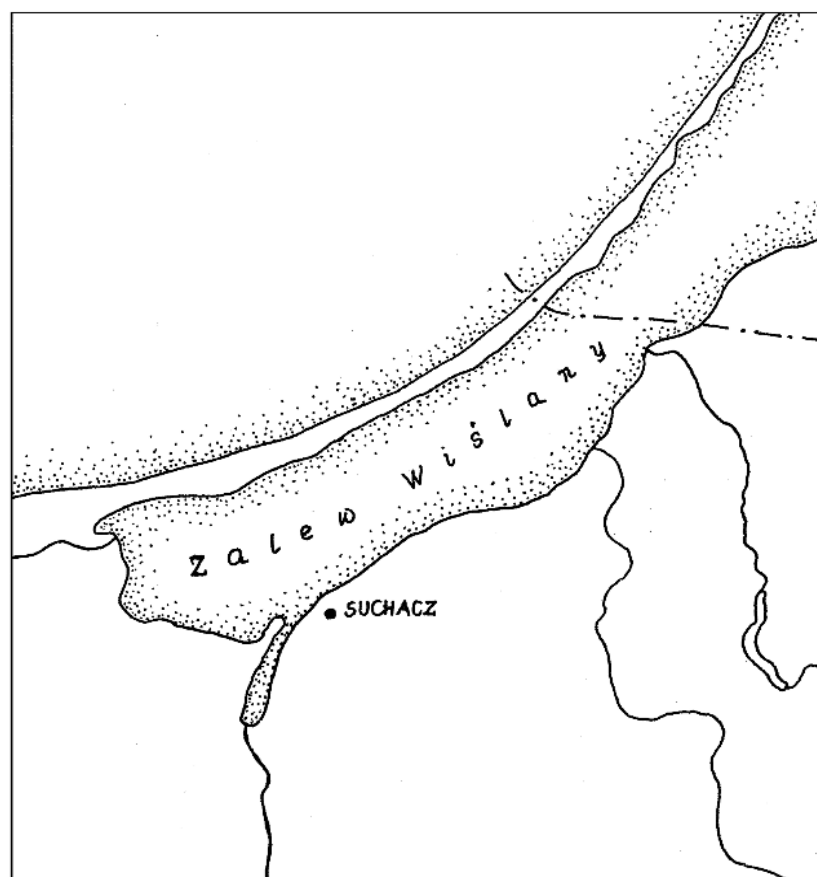
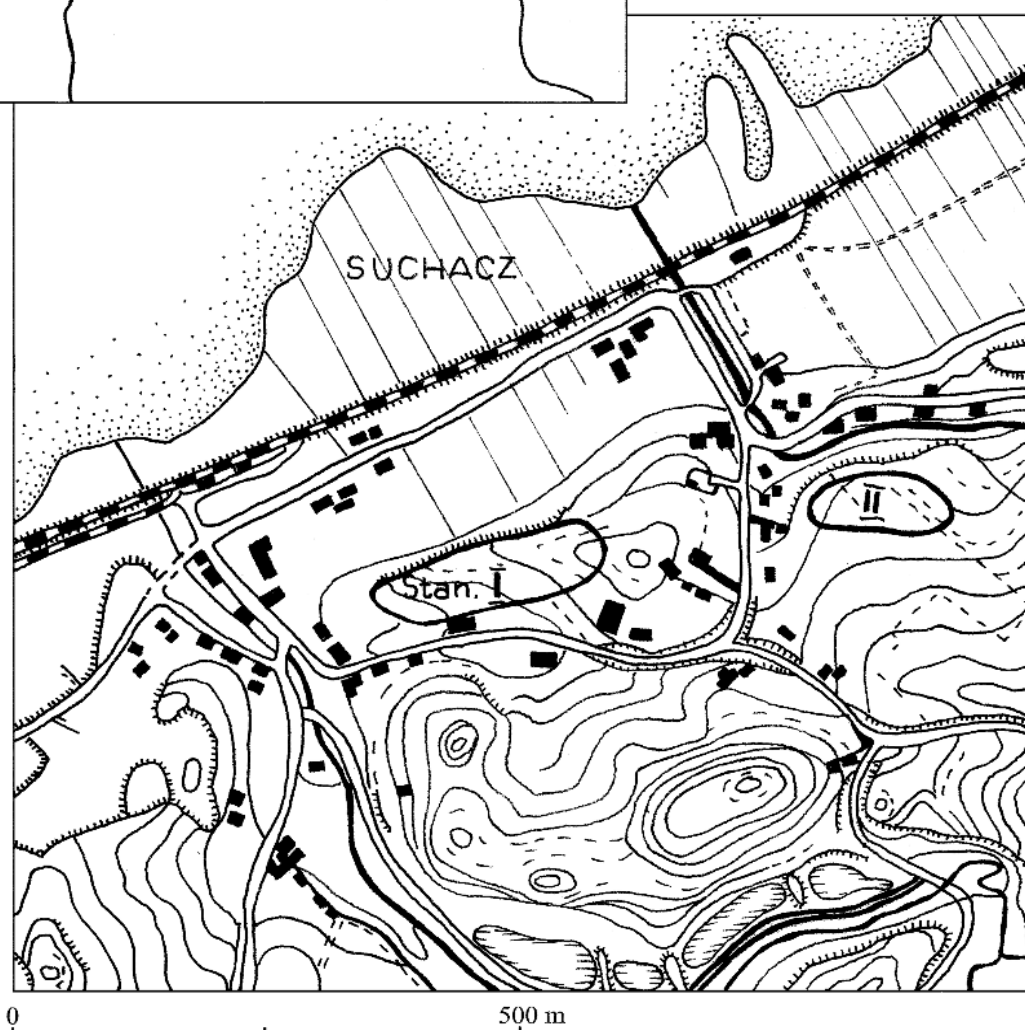

Fig. 1. Położenie stanowiska 1 w Sułchacz, woj. warmińsko-mazurskie (wg MAZUROWSKI 1987)

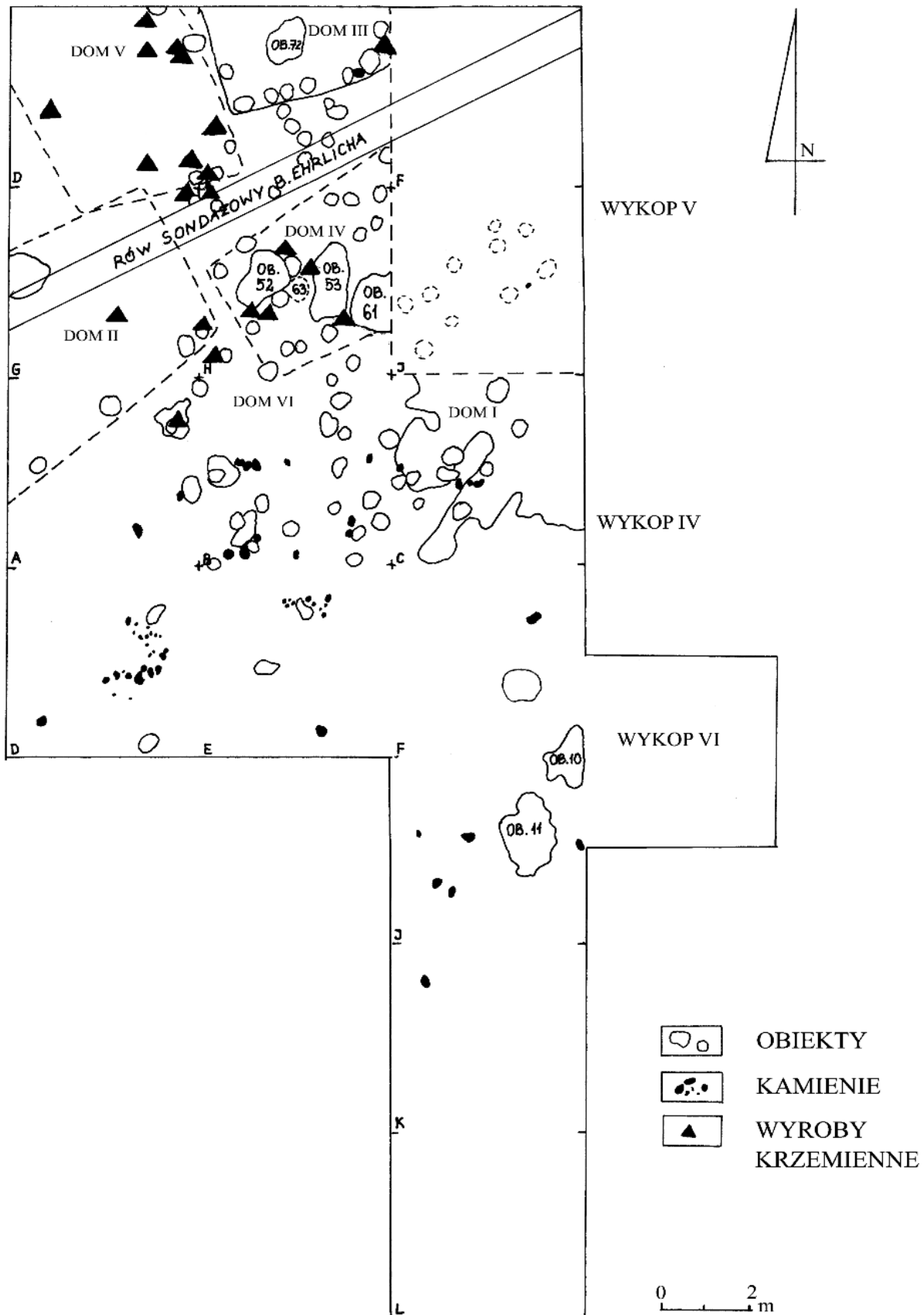

Fig. 2. Suchacz, stanowisko 1, woj. warmińsko-mazurskie. Rozrzut materiałów krzemiennych nawiązujących do wyrobów późnego paleolitu (wg MAZUROWSKI 1987 z uzupełnieniami)

PLANSZA 26

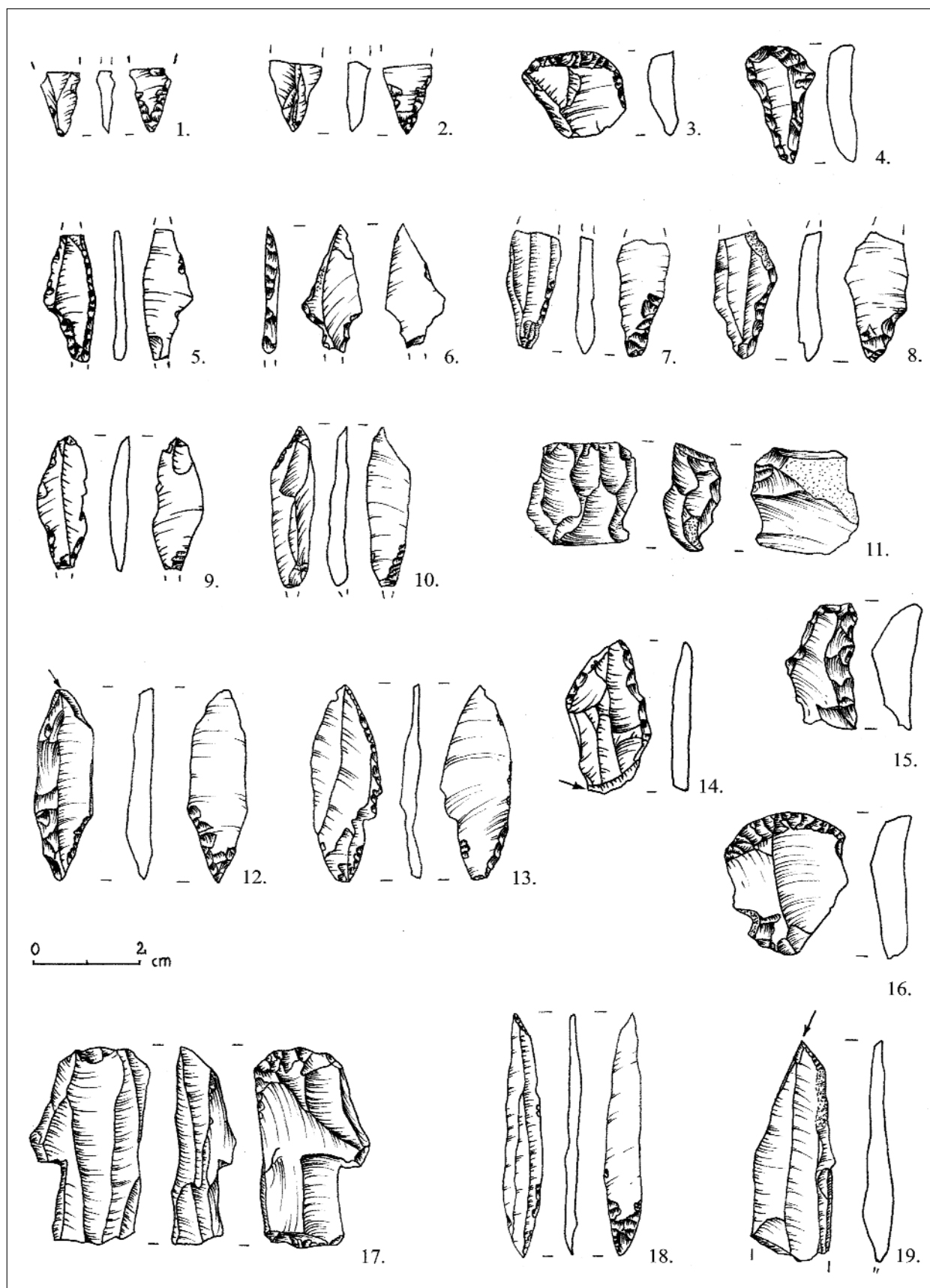

Fig. 3. Suchacz, stanowisko 1, woj. warmińsko-mazurskie. Materiały krzemienne nawiązujące do wyrobów z późnego paleolitu